

Neden Yalan Söylüyoruz?

Elk.Müh. H. Avni GÜNDÜZ

havni.gunduz@emo.org.tr

Ben hayatımda yalan söylemem diyen varsa yalan olur. Şahsen yalan söylersem yalanımı aklımda tutamadığım için söylememeye çalışırım. Bununla beraber günlük konuşmalarımızda hayret ifadesi şeklinde de olsa “ay inanmıyorum bu söylediklerine” diyenlere çok rastlıyoruz. Çocukluktan başlayarak az veya çok yalan söylemişizdir. Örneğin politikacıların yalan söylemediğine inanmıyoruz. Politikacıların doğru konuştuğuna inananları da muhtemelen “saf” kabul etme olasılığı yüksektir. İnanırdıcı olması gereken resmi kurumların da yalan beyanda bulunduklarını biliyoruz ve güven endeksi gittikçe düştü.

Son yılların getirdiği vazgeçilmezlerimiz arasındaki sosyal medyada yer alan her haber doğru mu? Güvenilirlik konusunda hepimiz şüpheliyiz. Hele o “flaş flaş flaş” başlıklı haberler.

Peki, neden yalan söyleriz? Bu konuda yapılmış araştırmaları yayınlayan National Geographic dergisinde, söylenen yalanlar oldukça geniş bir biçimde anlatılmış. İlginç olan bir şey de şu; yalan söyleyenler doğru söyleyenlerden üstün gelmiş! Öyleyse kuşku dolu mu yaşayacağız? Elbette hayır ama medya ve sosyal medyada söylenenler hariç. Madem akıl bize verilmiş; okuyup araştırıp gözlemleyip bir sonuca varmayı biraz zor da olsa elden bırakmamalıyız.

Özetle bakarsak :

“Dürüstlük işe yaramıyorsa yalan söylenir mi?” Dürüstlük en iyi hareket tarzı olabilir ama hile ve sahtekârlık da insan olmanın özellikleri arasında. Sahte kimlik ve belgelerle yalan dolu bir geçmiş hikayesi insana para ve şöhret kazandırabilir; ta ki gerçek ortaya çıkmasın.

Ego tatmini için yalan söylenir mi?

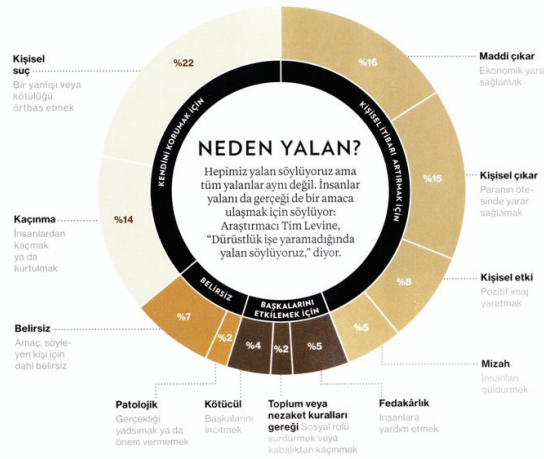
Ticari açıdan başarısız bir sanatçı olduğunu söyleyen Mark Landis, otuz yıl boyunca ünlü ressamların eserlerinin sahtelerini yapmış. Hayırsever ya da Cizvit rahip gibi davranarak tabloları sanat müzelerine bağışlamış ve saygınlık görmenin zevkini tatmış.

Bazıları ise yönetime gelmek veya yönetimde kalmak için yalan söyleyen politikacılar. ABD’de patlak veren Watergate skandalında rolü olmadığını öne süren Richard Nixon tam da bunu yapmıştı.

Yalan, bazen, imaj şişirmek için kullanılıyor. Kendi yemin töreninin Başkan Barack Obama’nın ilk yemin töreninden daha kalabalık olduğu yönünde –yanlış olduğu açık– bir iddiada bulunan ABD Başkanı Donald Trump’ın davranışını açıklayan en iyi neden bu olabilir.

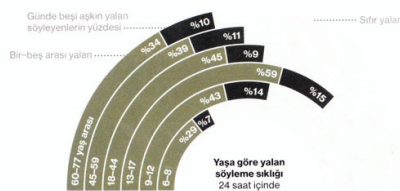
Anlaşılan o ki, yalan çoğumuzun usta olduğu bir konu. Hiç tanımadığımız kişilere, iş arkadaşlarımıza ve sevdiklerimize küçük büyük her türlü yalanı kolayca söylüyoruz. Yalancılık kapasitemiz, başkalarına güvenme ihtiyacımız kadar temel bir özellik. İşin garip yanı, bu güven ihtiyacının yalanları fark etmemizi zorlaştırıyor olması. Sahtekârlık benliğimize öyle derinden işlemiş ki, yalancılığın insani olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Yalancılığın yaygınlığı, sistematik olarak ilk kez Kaliforniya Üniversitesi (Santa Barbara) sosyal psikologlarından Bella DePaulo tarafından belgelendi. DePaulo ve meslektaşları yirmi yıl önce 147 yetişkinden bir hafta boyunca, bir başka kişiyi kandırmayı denedikleri her durumu kaydetmelerini istedi ve deneklerin ortalama günde bir-iki

GERÇEKLERİ ÇARPITMAK

“Doğru kendiliğinden geliyor,” diyor psikolog Bruno Verschuere. “Ama yalan özel bir çaba ve yanı sıra keskin olduğu kadar da esnek bir zekâ gerektiriyor.” Yürümek ve konuşmak gibi yalan söylemek de gelişim sürecinin bir parçası. Çocuklar iki-beş yaşları arasında yalan söylemeyi öğreniyor ve yalana en çok bağımsızlık denemeleri sırasında başvuruyor.

kez yalan söylediğini gördü. Bunların çoğu, kişisel yetersizlikleri gizlemek ya da başkalarının duygularını incitmemek için söylenmiş zararsız yalanlardı. Bazıları bahaneydi. Deneklerden biri, çöpü çıkarmama nedeninin nereye koyulacağını bilmediğini söyledi. Bazı yalanlar ise –örneğin babasının diplomat olduğunu iddia eden kişinin gibi– sahte bir imaj yaratmaya yönelikti. Bu sayılanlar küçük çaplı sınır aşımalarıydı ama daha sonra yine DePaulo ve diğer meslektaşları tarafından benzer bir örneklemeye yapılan farklı bir araştırma, çoğu kişinin belli bir noktada bir ya da daha fazla sayıda “ciddi yalan” söylediğini –örneğin evlilik dışı ilişkiyi eşten saklamak veya üniversite başvurusunda yalan bilgi vermek– ortaya koydu.

Yalan söylemeyi öğrenmek çocuk gelişiminde doğal bir aşama. Toronto Üniversitesi psikologlarından Kang Lee, çocukların büyüdükçe nasıl daha sofistike yalancılar haline geldiklerini incelemiştir. Araştırmaya asistanlık yapan Darshan Panesar ile dokuz yaşındaki Amelia Tong, Lee’nin araştırmalarında kullandığı fonksiyonel yakın kızılötesi spektroskopisi sergiliyor.

İnsanların birbirlerini aldatma yeteneğinin evrensel olması bizi şaşırtmamalı. Araştırmacılar, yalan söylemenin bir davranış özelliği olarak dilin kullanılmaya başlamasından hemen sonra ortaya çıktığını inancında. Fiziksel güç kullanmadan başkalarını manipüle etme yeteneği, kaynak ve eş yarışında olasılıkla bir avantaj oluştuyordu. Bu konudaki en seçkin düşünürler arasında yer alan Harvard Üniversitesi etik uzmanı Sissela Bok, “Diğer güç kazanma yollarıyla kıyaslandığında yalan söylemek çok kolay,” diye belirtiyor. “Bir kişinin parasını veya zenginliğini elinden almak amacıyla yalan söylemek, o kişinin kafası-

na vurmaktan ya da banka soymaktan çok daha kolay.”

Yalancılığın derinlere işlemiş insanı bir özellik olarak kabul edilmesinin ardından sosyal bilim araştırmacıları ve sinirbilimciler bu davranışın doğasını ve kökenini aydınlatma arayışına giriştiler. Yalan söylemeyi nasıl ve ne zaman öğreniyoruz? Hilekârlığın psikolojik ve nörobiyolojik temelinde ne yatıyor? Sınırı nerede çiziyoruz? Araştırmacılar, net kanıtlarla açık bir şekilde çelişkili oldukları kanıtlansa dahi, kimi yalanlara inanma eğiliminde olduğumuzu ortaya çıkarıyor. Bu bilgiler, başkalarını kandırma eğilimimiz ve kandırılmaya karşı savunmasızlığımızın sosyal medya çağında özellikle önem kazandığını gösteriyor. Toplumsal anlamda gerçeği yalandan ayırma yetimiz daha önce hiç olmadığı kadar tehdit altında.

Kişisel çıkar için yalan. Frank Abagnale, Jr. saygın bir güvenlik danışmanı olabilir ama yaşamının daha önceki dönemlerinde çekinmeden söylediği yalanlar 2002 tarihli Sıkıysa Yakala filmine esin kaynağı olmuştu.

Söylediğimiz bu yalanlar, çocuklar için anormal değildi. Yürümeyi ve konuşmayı öğrenmek gibi yalan söylemek de gelişmenin temel taşlarından biri. Anne babalar çocuklarının yalanlarını genelde rahatsız edici buluyor olsalar da –onlar açısından masumiyet kaybının başlangıcını simgeliyor– Toronto Üniversitesi psikologlarından Kang Lee, bu davranışın ortaya çıkışını, çocuğun bilişsel gelişiminin yolunda gittiğine dair güven verici bir belirti olarak kabul ediyor.

Lee ve meslektaşları çocuklardaki yalancılığı araştırmak amacıyla basit bir deney yapıyor. Bu deneyde sesli bir ipucu veriliyor ve çocuklardan, araştırmacıların saklamış olduğu oyuncakların kimliğini tahmin etmeleri isteniyor. İlk birkaç oyuncak için

ipuçları çok bariz oluyor –köpek için havlama, kedi için miyavlama sesi. Ve çocuklar kolayca yanıt veriyor. Bir sonraki aşamada ise dinlettirilen sesin oyuncakla hiçbir ilgisi olmuyor. Örneğin, “Beethoven çalışıyorsunuz ama oyuncağın araba olduğunu alıyorsunuz,” diye açıklıyor Lee. Deneyi yapan kişi, telefona yanıt verme bahanesiyle –bilim uğruna uydurulmuş bir yalan– odadan çıkıyor ve çocuğa saklı duran oyuncağa bakmamasını tembihliyor. Geri döndüğünde çocuğa önce yanıtının ne olduğunu ve sonra da şu soruyu soruyor: “Baktın mı bakmadın mı?”

Gizli kameralarla çocukları gözlemleyen Lee ve birlikte çalıştığı araştırmacılar çoğu çocuğun bakmadan edemediğini anlamışlar. Önce bakıp ardından yalan söyleyen çocukların oranı yaşlarına göre değişiyor. Kuralı çiğneyenlerin iki yaşında olanları arasında yalancılık oranı sadece yüzde 30. Üç yaşındakilerin yüzde 50’si yalan söylüyor. Sekiz yaşa gelindiğinde ise yüzde 80’i bakmadığı yalanını atıyor.

İlgi çekici bir nokta da, çocukların yaş büyüdükçe yalan söyleme konusunda ustalaştıkları. Gizlice baktıkları oyuncağın ne olduğu tahminini yapan üç ve dört yaşındakiler, kurala uymadıklarını ve yalan söylediklerini ortaya koyduklarının bilincinde olmadan doğru yanıtı anında söylüyorlar. Yedi–sekiz yaşlarındaki çocuklar, ya kasten yanlış yanıtlayarak ya da yanıtlarını anlamlı bir tahmin gibi göstermeye çalışarak yalanlarını maskeleye çalışıyor.

Beş–altı yaşındaki çocuklar bu ikisi arasında yer alıyor. Deneylerden birinde Lee oyuncak dinazor Barney’i kullanmış. Üzerine örtü koyularak gizlenmiş oyuncağa bakmadığını öne süren beş yaşındaki bir kız, bir tahminde bulunmadan önce oyuncağa dokunmak istediğini söylemiş. “Elini

örtünün altına soktu, gözlerini kapadı ve 'Tamam bildim Barney bu' dedi," diye anlatıyor Lee. "Ben 'neden?' diye sorunca da, 'Çünkü mor olduğumu hissettirm' diye yanıtladı."

Lee'nin deneyinde yalan söyleyen 2 yaş çocukları, yalan söylemeyenlere oranla zihin kuramı ve yönetsel fonksiyon testlerinde daha iyi performans göstermiş. 16 yaş grubunda yapılan kıyaslamalarda dahi, iyi yalan söyleyen çocuklar kötü yalan söyleyenlerden üstün gelmiş. Öte yandan, sağlam bir zihin kuramı geliştirmeyi geciktiren otizm yelpazesinde yer alan çocuklar ise yalan söylemeyi beceremiyor.

Meslektaşlarıyla birlikte üniversite kampüsleri dahil farklı yerlerde yaptıkları deneylere katılan gönüllülere 20 basit matematik problemlerden oluşan bir test veriliyor. Beş dakikada olabildiğince fazla soruyu çözmeleri istenen gönüllülere doğru yanıt miktarına göre ödeme yapılıyor. Doğru yanıtlarının sayısını bildirdikten sonra da kağıdı kıyıcıya atmaları söyleniyor. Oysa ki gerçekte bu kağıtlar kıyılmıyor. Ve ortaya çıkan sonuçlar gösteriyor ki, gönüllülerin çoğu yalan söylüyor Ortalama altı problem çözdüklerini söylediler de gerçek rakam

dört. Sonuçlar farklı kültürlerde de aynı. Yani, hemen hepimiz yalan söylüyoruz, ama birazcık.

İlginç bir konu da, neden bu kadar çok kişinin yalan söylediği değil de neden daha fazla yalan söylemediği. Doğru yanıt için verilen para büyük oranda artırıldığında dahi gönüllüler yalancılık düzeylerini artırmıyor. "Biz burada insanlara büyük paralar çalma şansı veriyoruz ama onlar ancak küçük bir sahtekârlık yapıyor. Yani sonuna kadar yalan söylemekten bizi -çoğumuzu- men eden bir şey var," diyor Ariely. Kendimizi dürüst bir insan olarak görme isteğimizin buna yol açtığı görüşünde. Çünkü dürüstlüğü bir dereceye kadar da olsa bizlere toplum tarafından kazandırılan bir değer olarak içselleştirmiş durumdayız. Bu nedenle, sosyopat olmadığımız taktirde, çoğumuz sınır koyuyoruz. Ne kadar ileri gideceğimiz ise Ariely ve diğerlerinin de ortaya koyduğu gibi dile getirilmeyen anlaşmalarla ulaşılan sosyal normlar -örneğin ofisteki malzeme dolabından birkaç kalem alınmasının kabul edilirliliği- tarafından belirleniyor.

Ülke için yalan. Eski CIA ajanı Valerie Plame yirmi yıl boyunca deği-

şik kimlikler altında gizli ajan olarak çalışmıştı. 2003'te gerçek kimliği ortaya çıkmış ve Bush Yönetimi yetkililerince adının bir gazete köşe yazarına sızdırılması sonucu kariyeri sona ermişti. Kendisi de eşi de bu olayda, Irak istilasını haklı göstermek isteyen Beyaz Saray'ın istihbaratı abarttığını öne süren kocasının, bu fikrini açıklamasının payı olduğuna inanıyor. Ajan olarak geçirdiği yıllardan ne gibi bir ders çıkarıyor? "İnsanların çoğu kendisi hakkında konuşmaya meraklı."

Hikâye yazmak için yalan. İnternette çok izlenen bazı video ve fotoğraflar, kimliğini gizli tutan Zardulu takma adlı bir sanatçı tarafından özel olarak sahneleniyor ve uydurma oldukları nadiren açıklanıyor. "Tüm efsaneler gibi," diyor Zardulu, "benimkiler de dünya hakkında merak duygusu uyandırmak, onu çözdüğümüz ve anladığımız algısını kırmak amacıyla kurgulanıyor." Zardulu, bilinçdışına yolculuğu sembolize eden bir koç kafası takmış olarak görülürken, gizlerin sırrını çözen bir eski zaman rahibi kendi gölgesini temsil ediyor. "

* *Neden Yalan Söylüyoruz?*; Yudhijit Bhattacharjee, Dan Winters 31.5.2017 *National Geographic*"

Elektrik Müzesi Desteklerinizi Bekliyor

Tarihi nitelikleri olan, geçmiş dönemlerde kullanılmış teknolojileri tanıma fırsatı veren Elektrik Müzesi; önceki etkinliklerde olduğu gibi V. Elektrik Tesisat Ulusal Kongre ve Sergisi kapsamında yine yer alacaktır.

İki bölümden oluşan, yüksek gerilim ve elektronik haberleşme alanında 1900'lü yıllardan yakına kadar kullanılan aygıtların sergilendiği müze için materyal desteğinde bulunmak isteyen üyelerimizin Şubemiz ile iletişime geçmelerini rica ederiz.

